

Miten hallitukset voivat toteuttaa uhrien oikeutta saada tietoa restoratiivisesta oikeudesta kaikkialla Euroopassa?

TEKSTI: ALKUPERÄISEN ENGLANNINKIELISEN TEKSTIN KIRJOITTAJAT IAN D. MARDER JA SOPHIE VAN DER VALK
KÄÄNNÖS JA REFEROINTI MAIJA GELLIN

Tutkijat Ian D. Marder ja Sophie van der Valk ovat kartoittaneet uhrien mahdollisuutta päästä restoratiivisen oikeuden piiriin Euroopan maissa. Tutkimus toteutui irlantilaisen Maynooth yliopiston VICINFO-tutkimushankkeena, joka on tehty Taighde Éireann – Research Irelandin taloudellisella tuella. Tutkijat ovat esittäneet toiveen, että tutkimusraportin pääkohdat leviäisivät laajemmin myös ei englanninkielisiin yhteisöihin. Tässä suomen kielelle tekoälyavusteisesti kääntämässäni tekstissä nostan esiin tutkimuksen keskeisiä lähtökohtia, havaintoja ja suosituksia. Suomennos pohjaa tutkimusartikkeliin, joka on julkaistu European Forum for Restorative Justice (EFRJ) -järjestön kotisivulla 20.11.2025 ja luettavissa englanniksi osoitteessa: <https://www.euforumrj.org/how-can-governments-realise-victims-right-information-about-restorative-justice-across-europe>. Englanninkielisessä tekstissä löytyvät linkit tai lähteet myös tekstissä esitettyjen tutkimusten ja asiakirjojen alkuperäisiin julkaisuihin.

Tutkimuksen lähtökohdat

Useat tutkimukset osoittavat, että restoratiivinen oikeus voi auttaa rikosten uhreja toipumaan, saamaan hyvitystä sekä saavuttamaan sellaista tyytyväisyyttä, jota oikeudenkäyntiprosessit harvoin tarjoavat. Uhrien oikeuksia koskevassa direktiivissä restoratiivinen oikeus mainitaan palveluna, josta uhreille tulisi antaa tietoa ensimmäisen yhteydenoton yhteydessä toimivaltaiseen viranomaiseen (useimmissa maissa poliisiin) toimesta, silloin kun palvelu on saatavilla. Viimeaikainen tutkimus kuitenkin osoittaa, että harvat uhrit saavat tietoa tavalla, joka mahdollistaa perustellun päätöksen siitä, sopiiko restoratiivinen oikeus heille.

EU:n jäsenvaltioiden valmistautuessa muuttamaan lainsäädäntöään uudistetun uhrien oikeuksia koskevan direktiivin mukaisesti sekä EU:n valmistellessa seuraavaa uhrien oikeuksia koskevaa strategiaa, on keskeisen tärkeää arvioida, saavatko uhrit tietoa restoratiivisesta oikeudesta ja millä tavoin sitä annetaan. Samalla on varmistettava, että tämä oikeus toteutuu johdonmukaisesti tavalla.

VICINFO on hanke, jossa tarkastellaan erilaisia tiedon tarjoamisen toimintatapoja. Hankkeen tavoitteena on tukea EU:n politiikkakehitystä sekä auttaa hallituksia, rikosoikeusjärjestelmän toimijoita, uhrien tukipalveluja ja restoratiivisen oikeuden palveluja kehittämään yhteistyötä. Tavoitteena on parantaa niitä menettelyjä, joiden kautta rikosten uhrit saavat tietoa mahdollisuudesta osallistua restoratiivisen oikeuden menettelyihin.

Tutkimuksen aineistoa kerättiin mm. tietopyyntönä EU-maiden oikeusministeriöille, kirjallisuuskatsauksella sekä kuuden asiantuntijan haastatteluilla eri kansallisten toimintatapojen tunnistamiseksi ja keskeisten haasteiden ymmärtämiseksi. Lisäksi haastateltiin 25 päätöksentekijää ja käytännön toimijaa oikeusministeriöistä, rikosoikeusjärjestelmän organisaatioista sekä restoratiivisen oikeuden ja uhrien tukipalveluista viidellä lainkäyttöalueella: Belgia, Katalonia, Tanska, Alankomaat ja Pohjois-Irlanti. Vielä toteutettiin kolme fokusryhmäkeskustelua Irlannissa kymmenen restoratiivisen oikeuden palvelupäällikön, rikosoikeusstrategian ja -politiikan asiantuntijan sekä tietosuojan asiantuntijan kanssa.

Aineiston keruun jälkeen toteutettiin aineiston analyysi suhteessa viimeaikaisiin ja mahdollisiin tuleviin EU-politiikan kehityksiin, jotta voitiin laatia suosituksia EU:lle sekä hallituksille ja muille asiaankuuluville toimijoille.

Tutkimuskatsaus tarkastelee aluksi sitä, miten viranomaisten välinen yhteistyö ja tietohallinta ovat keskeisessä roolissa tiedonsaanti kysymyksessä. Sen jälkeen esitetään viisi kysymystä, joiden avulla voidaan tukea kansallisia toimia sellaisten järjestelmien luomiseksi, jotka toteuttavat uhrien oikeutta saada tietoa restoratiivisesta oikeudesta. Lopuksi esitetään kolme toimenpidettä, joiden avulla Euroopan maat voivat vahvistaa viranomaisten välistä yhteistyötä ja tietohallintaa tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Tarve uusille viranomaisten välisille yhteistyörakenteille ja tietohallinnan malleille

Euroopassa tehty restoratiivista oikeutta koskeva tutkimus tuottaa useita johtopäätöksiä:

- Minkä tahansa rikoksen uhrin voivat hyötyä osallistumisesta restoratiiviseen oikeuteen, kuten Euroopan neuvoston vuonna 2018 antama restoratiivista oikeutta koskeva suositus tunnustaa.
- Suurin osa uhreista ei tiedä, mitä restoratiivinen oikeus tarkoittaa tai onko heidän alueellaan palvelua, johon he voisivat hakeutua.
- Uhreille tulisi antaa mahdollisuus osallistua restoratiiviseen oikeuteen tai päättää itse kieltäytyäkö siitä ennemmin kuin, että heille ei annettaisi tietoa eikä mahdollisuutta tehdä päätöstä.
- Vuoden 2012 uhrien oikeuksia koskevan direktiivin jälkeen monissa maissa poliisille on asetettu suhteetoman suuri vastuu uhrien oikeuksista tiedottamisessa.
- Henkilöiden, joilla ei ole restoratiivisen oikeuden koulutusta, on usein vaikea antaa siitä kattavaa tietoa, koska osallistumisen muodot vaihtelevat ja uhreilla on paljon kysymyksiä.
- Ihannetilanteessa uhrin saivat tietoa restoratiivisesta oikeudesta niiltä ammattilaisilta, jotka myös toteuttavat palvelua. Käytännössä restoratiivisen oikeuden palvelut eivät kuitenkaan usein voi ottaa suoraan yhteyttä uhreihin GDPR:n kapeiden tulkintojen vuoksi. Lisäksi monissa maissa puuttuvat menettelyt tai yhteistyörakenteet, jotka mahdollistaisivat poliisin, syyttäjien, tuomareiden, uhrinpalvelujen ja muiden toimijoiden systemaattiset ohjaukset palveluun.

Nämä havainnot viittaavat siihen, että tarvitaan uusia viranomaisten välisen yhteistyön muotoja sekä tietohallinnan kehyksiä. Niiden avulla voidaan varmistaa, että kaikki uhrin saavat oikeaa tietoa restoratiivisesta oikeudesta oikeaan aikaan ja oikeilta tahoilta. Keskeisiä toimijoita tässä ovat oikeusministeriöt, jotka vastaavat uhrien oikeuksia ja tietosuojaa koskevasta lainsäädännöstä ja politiikasta; poliisi ja syyttäv viranomaiset, joilla yleensä on uhrien yhteystiedot; sekä uhrien tukipalvelut ja restoratiivisen oikeuden palvelut, jotka tarjoavat uhreille tietoa ja tukea.

Nišević ja Ivanković (2025) ovat *Victim Support European* vuoden 2020 raporttiin viitaten todenneet, että uhreja estetään usein pääsemästä palveluihin oletuksen vuoksi, jonka mukaan suostumus olisi ensisijainen ja ainoa oikeusperuste henkilötietojen käsittelylle. Heidän mukaansa vaatimus nimenomaisesta suostumuksesta ennen kuin uhrien yhteystiedot voidaan siirtää tukipalveluille, voi johtaa uudelleen uhriksi joutumiseen, koska vaatimus viivästyttää ohjaamista palveluihin. Koska GDPR sallii myös muita yhtä päteviä oikeusperusteita tietojen käsittelylle – kuten lakisääteisen velvoitteen ja yleisen edun – voidaan heidän mukaansa kehittää eettisiä tietohallinnan malleja, jotka mahdollistavat tehokkaan tuen uhreille samalla kun yksityisyyden suoja turvataan.

Tarve vahvemmalle viranomaisten väliselle yhteistyölle tunnustetaan myös Euroopan komission ehdottamissa muutoksissa uhrien oikeuksia koskevaan direktiiviin. Erityisesti artikla 26a velvoittaa jäsenvaltioita ottamaan käyttöön toimintaprotokollia, jotka on laadittu yhdessä viranomaisten sekä restoratiivisen oikeuden ja uhrien tukipalvelujen kanssa. Näiden tarkoituksena on varmistaa, että uhrit saavat tietoa ja että heidän tarpeensa arvioidaan, sekä helpottaa tiedon jakamista niiden organisaatioiden välillä, jotka vastaavat uhrien oikeuksien toteuttamisesta tiedonsaannin, tuen ja suojelun osalta. Koska uudistetun direktiivin hyväksyminen edellyttää jäsenvaltioilta muutoksia kansalliseen lainsäädäntöön, tarvitaan tutkimusta siitä, miten valtiot voivat käytännössä tukea yhteistyötä ja toimeenpanoa.

Viisi kysymystä uhrien tiedonsaantioikeuden toteuttamiseksi

Aineiston analyysin perusteella tunnistettiin viisi keskeistä kysymystä, jotka auttavat suunnittelemaan järjestelmän, jossa uhrien oikeus saada tietoa toteutuu:

Mitä tietoa annetaan?

Saavatko kaikki uhrit kattavaa ja puolueetonta tietoa restoratiivisesta oikeudesta siten, että he ymmärtävät, miten se toimii ja että heidän odotuksensa prosessista, tuloksista ja suojatoimista vastaavat sitä, mitä palvelu tarjoaa?

Kuka saa tietoa?

Saavatko kaikki uhrit tietoa restoratiivisesta oikeudesta?

Milloin tietoa annetaan?

Saavatko uhrit tietoa jatkuvasti – ensimmäisen viranomaiskontaktin yhteydessä, silloin kun palveluun pääsy on mahdollista sekä myöhemmin, kun he saattavat olla valmiita osallistumaan restoratiiviseen oikeuteen?

Miten tietoa annetaan?

Onko uhreilla mahdollisuus keskustella asiasta suoraan henkilön kanssa, joka pystyy vastaamaan kaikkiin heidän kysymyksiinsä tarjolla olevista palveluista?

Kuka antaa tiedon?

Antavatko tiedon asiantuntijat, jotka on koulutettu auttamaan uhreja ymmärtämään restoratiivisen oikeuden lähtökohtia, käytännön toteutusta ja tavoitteita?

Tutkijat Marder ja van der Valk esittävät, että uhrien oikeus tietoon toteutuu vain järjestelmässä, joka täyttää nämä kriteerit: restoratiivisesta oikeudesta annetaan **täydellistä tietoa**, tieto annetaan **kaikille uhreille**, sitä tarjotaan **jatkuvasti** rikosoikeusprosessin eri vaiheissa, ja se annetaan tavalla, joka mahdollistaa sen, että uhrit voivat **keskustella** asiasta **asiantuntijoiden kanssa**.

Suositukset EU:n toimielimille ja Euroopan hallituksille

Marder ja van der Valk ehdottavat kolmea toimenpidettä, jotka EU:n toimielimet voisivat sisällyttää uhrien oikeuksia koskevaan strategiaan, ja joita hallitukset voisivat edistää auttaen näin jäsenvaltioita valmistautumaan uudistetun direktiivin täytäntöönpanoon.

Toimi 1: Yhteistyö kirjallisen tiedon laatimiseksi kaikille uhreille

Restoratiivisen oikeuden palvelutarjoajat voisivat laatia yhdessä yhteisen tiedotteen uhreille. Tämän jälkeen he voisivat tehdä yhteistyötä poliisin, syyttäjien ja uhripalvelujen kanssa, jotta tiedote annettaisiin kaikille uhreille tai sitä käytettäisiin muuten tukena uhrien informoinnissa. Näin jokainen uhri saisi asiantuntijoiden laatimaa tietoa useissa rikosoikeusprosessin vaiheissa. Tiedote sisältäisi myös asianmukaisten restoratiivisen oikeuden palvelujen yhteystiedot, jotta uhrit voivat halutessaan ottaa niihin yhteyttä.

Tällainen malli on käytössä Belgiassa. Se olisi merkittävä parannus nykytilanteeseen, jossa useimmissa Euroopan maissa vain osa uhreista saa perustietoa restoratiivisesta oikeudesta. Samalla varmistettaisiin, että uhrit, jotka eivät rikosilmoituksen yhteydessä pysty perehtymään asiaan perusteellisesti tai jotka haluavat osallistua restoratiiviseen oikeuteen vasta myöhemmin, saavat tiedon silloin kun se on heille ajankohtaista.

Toimi 2: Yhden yhteispisteen perustaminen restoratiiviselle oikeudelle

Monissa Euroopan maissa ohjaus restoratiiviseen oikeuteen alkaa siitä, että rikosoikeusalan ammattilainen tunnistaa epäillyn tai tekijän, jonka hän arvioi soveltuvan prosessiin, ja ohjaa tapauksen restoratiivisen oikeuden palveluun arvioitavaksi. Jos tekijällä on tunnistettavissa oleva uhri, palvelu ottaa tämän jälkeen yhteyttä uhriin.

Usein restoratiivisen oikeuden palvelut eivät kuitenkaan saa ohjauksen yhteydessä uhrin yhteystietoja suostumusvaateen vuoksi. Palveluntuottajien onkin etsittävä henkilö, jolla tiedot ovat, ja pyydettyä tätä hankkimaan suostumus. Tämä voi johtaa siihen, että monet tapaukset eivät koskaan etene palveluihin.

Tanskan mallia seuraten maat voisivat nimetä organisaation – esimerkiksi poliisin, syyttäjän tai uhripalvelun – jossa koulutetut asiantuntijat toimisivat restoratiivisen oikeuden yhteyshenkilöinä. He voisivat mm. huolehtia siitä, että uhrin saavat tietoa asiantuntijoilta ennen päätöstä yhteystietojen luovuttamisesta.

Toimi 3: Tiedon jakamista tukevan lainsäädännön kehittäminen

Toimet 1 ja 2 voivat parantaa uhrien tiedonsaantia myös järjestelmässä, jossa yhteystietojen luovuttaminen edellyttää suostumusta. Kuten Alankomaiden ja Pohjois-Irlannin kokemukset osoittavat, lisähyötyjä voidaan kuitenkin saavuttaa, jos lainsäädäntö mahdollistaa myös muut GDPR:n mukaiset oikeusperusteet henkilötietojen käsittelylle.

Näissä maissa oikeudelliset välineet mahdollistavat uhrien yhteystietojen automaattisen siirtämisen valtakunnallisille uhrien tukipalveluille heti rikosilmoituksen jälkeen. Pohjois-Irlannissa lainsäädäntö mahdollistaa vastaavan siirron myös rikosseuraamusviranomaisille tietyissä tapauksissa. Se, miten ja mille taholle tietoja siirretään, riippuu kunkin maan järjestelmästä, palveluista ja resursseista.

Lisäksi restoratiivinen oikeus eroaa monista muista palveluista siinä, että se edellyttää yleensä myös rikosentekijän vapaaehtoista osallistumista. Tämän vuoksi palvelun tarjoaminen ja toteuttaminen on monimutkaisempaa. On myös tärkeää ehkäistä uudelleen uhriksi joutumista varmistamalla, että uhrin ymmärtävät prosessin vapaaehtoisuuden, mahdolliset vaikutukset oikeudenkäyntiin sekä muiden tukipalvelujen saatavuuden.

Siellä missä restoratiivisen oikeuden palveluja on saatavilla, uhrien mahdollisuus saada tietoa niistä tulisi kuitenkin nähdä osana laajempaa työtä uhrien oikeuksien toteuttamiseksi. Restoratiivisen oikeuden palvelujen ottaminen mukaan uhrien oikeuksiin liittyviä yhteistyöprotokollia laadittaessa – kuten direktiivin ehdotetuissa muutoksissa esitetään – olisi tärkeä askel. Euroopan neuvoston vuoden 2021 Venetsian julistus kuitenkin korostaa, että lisäksi tarvitaan kansallisia toimintasuunnitelmia restoratiivisen oikeuden kehittämiseksi, jotta voidaan edetä kohti todellista oikeutta päästä palvelun piiriin.

Alkuperäisen tekstin kirjoittajat:

Tohtori Ian D. Marder on kriminologian apulaisprofessori irlantilaisen Maynoothin yliopiston oikeustieteen ja kriminologian tiedekunnassa.

Tohtori Sophie van der Valk on tutkimusassistentti restoratiivisen oikeuden alalla irlantilaisen Maynoothin yliopiston oikeustieteen ja kriminologian tiedekunnassa sekä vanhempi postdoc-tutkija Vrije Universiteit Brusselissa, Belgiassa.

Referointi ja käännös FT Maija Gellin toimii restoratiivisena sovittelijana ja kouluttaa restoratiivisia sovittelijoita mm. Helsingin yliopiston ja Diakonissalaitoksen Yhdessä elämisen taitokeskuksen puitteissa.